

Nytorv

Fra strand til bycentrum

Af arkæolog og museumsinspektør Christian Vrængmose Jensen

Nytorv er i dag en del af Aalborgs bycentrum. Sådan var det dog ikke i den ældre halvdel af byens historie. I byens første mere end 500 år, i vikingetiden og op mod middelalderens slutning omkring 1536, var området snarere et ubebygget strandområde, der lå ved Limfjorden umiddelbart nord for byen.

Fra april 2020 og frem til oktober 2021 har museets arkæologer fulgt med i en omfattende renovering af Nytorv og dele af de tilstødende gader Østerågade og Braskensgade. De arkæologiske undersøgelser afslørede ny viden om Aalborgs bybefæstning og om hvordan området med Nytorv i det hele taget blev omdannet fra strand til by.

De ældste fund

På middelalderens gamle strandoverflade, der i dag ligger omtrent 2 meter under det nuværende Nytorv, er der ved undersøgelsen fundet enkelte genstande, der altså er mistet eller bortkastet, før stranden blev inddraget i byen. Et af fundene er en fin og spinkel spore, der må have tilhørt en ridder i 1100-1200-tallet. Den er støbt i en kobberlegering. Sporen er knækket i den ene remholder, hvilket måske er årsagen til, at den er vredet ud af form og smidt væk.

Et andet fund fra den gamle strand er en ørering, eller rettere halvdel af en sådan. Oprindeligt har den været en halvmåneformet plade, hvoraf der nu er fundet den ene halvdel. Den er støbt i en formodet blanding af tin/bly og ornamenteret med en siddende fugl, skraverede trekanter og bånd samt en trebladet blomst.

Arealet på og ved Nytorv i Aalborg hvor museet i 2020-2021 har fulgt med i gravearbejde i forbindelse med en omfattende renovering af kloakker mm.

Spore af en kobberlegering fundet på den gamle strandoverflade under Nytorv. Stammer fra 1100-1200-tallet.

Foto: Nordjyske Museer

Øreringen må have været båret af en kvinde i den aldeles ældste del af middelalderen. Mens den er den eneste kendte ørering fra Aalborgs middelalder, er der fundet næsten identiske øreringe i det nuværende Holland. Her kunne de dateres til ca. 1050-1100 e.Kr., hvilket er en alder, der også må gælde vores fund.

Endeligt skal der nævnes et meget fint spænde, der ligeledes er af bly/tin. Det er udformet som et ungt aristokratisk par, der både står på og løfter en liljelignende blomst. Mandspersonens mave har en rektangulær gennembrydning, der har holdt en torn til fastgørelse af spændet, måske i klædedragtens halsåbning. Det stammer formodentlig fra tiden omkring 1300 e.Kr.

Byens befæstning i middelalderen

Fra arkæologiske undersøgelser andre steder i Aalborg, vides det at byen i den senere del af middelalderen i 1300-1400-tallet var omgivet af en befæstning med vold og voldgrav. Fra skriftlige kilder ved vi desuden, at den også har haft "planker", der må forstås som en form for palisade. En sådan bybefæstning er en kompliceret sag, der naturligvis kun kan undersøges i små bidder i løbet af mange års arkæologi. Store dele af dens forløb er dog kendt, ligesom der også vides meget om dens konstruktion og form. Fra befæstningens forløb ved Bispensgade er der tidligere udgravet to pæle, som stammer fra træer, der er fældet i vinterhalvåret 1292-93 og 1317-18 e.Kr. Disse dateringer, der er opnået ved årringsdateringer, er fortsat de mest præcise, der kan knyttes til bybefæstningen.

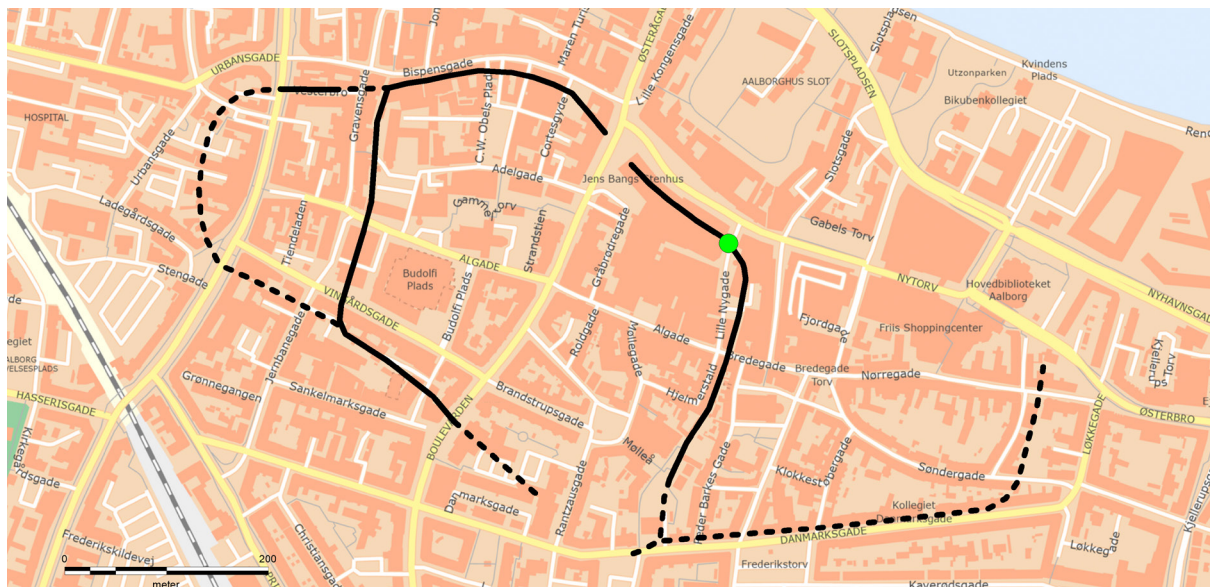
Ørering af tin/bly fra ca. 1050-1100. Fund fra Nytorv.

Foto: Nordjyske Museer

Spænde af tin/bly fra omkring 1300. (Forsidefoto). Fundet på den gamle strandoverflade under Nytorv.

Foto: Nordjyske Museer

Det omtrentlige forløb af Aalborgs middelalderlige bybefæstning, som den kendes i dag. Stiplede forløb er mest usikre. Ved den grønne prik blev der i 2021 fundet rester af voldgraven og en plankespærring til en vandmølle (Braskensgade).

Voldgrav i Braskensgade

I Braskensgade, hvor denne møder Nytorv, blev der igen fundet spor efter byens befæstning, hvilket er første gang for dens nordøstlige del. Der er her tale om en voldgrav, der har været mindst 12-14 meter bred. Med fundet det kan fastslås, at byens voldgrav har ligget umiddelbart syd for det nuværende Nytorv og således under stormagasinet Sallings nordlige del. Voldgraven har fulgt samme retning som det nuværende Nytorv, indtil den ved mødet med den nuværende Braskensgade har slået et sving mod syd. Herfra har den fortsat sit forløb i det, der senere blev til Peder Barkes Å. I vestlig retning må voldgraven have mødt Østerå ved den nuværende Østerågade, hvorefter den på den anden side fortsatte mod vest under den sydlige husrække langs Bispensgade. Fundene fra voldgraven i Braskensgade viser, at den i hvert fald er ældre end ca. 1365 på dette sted, men hvor meget vides ikke.

Et stort ”tørvearbejde”

Voldgraven har kun haft en dybde på op mod 1,2 meter. Størstedelen af dybden blev opnået ved at lave en slags dæmning eller dige af opstabilede græstørv langs voldgravens rande, hvilket ses tydeligst ud mod Limfjordssiden. Til tørveopstablingerne var der indledningsvist gravet op til 1 meter dybe render ned i den gamle strandflade. Anlæggelsen af voldgraven har således ikke alene været et stort gravearbejde, men måske i endnu højere grad et meget omfattende arbejde med stabling af tørv – tørv, der først måtte graves et sted uden for byen og derefter transporteres til byggepladsen. De opstabilede tørv er også set lidt sydligere i voldgraven, da der i 1984 gravedes ved Algade ved Hjelmestald. Tørvene må have givet voldgraven stabile sider i det ellers løse strandsand.

Snit gennem voldgravens nordlige rand set fra vest i Braskensgade. De nederste lag af mørke og lyse striber er opstabilede tørv, der har udgjort voldgravens side ud mod Limfjorden mod nord. Pælen ved landmålerstokken står nede i voldgraven.

Foto: Nordjyske Museer

En vandmølle ved voldgraven?

På tværs af voldgraven stod en række af kraftige egeplanker og enkelte bøgeplanker, der må have fungeret som slags spærring. Spærringen var relativ lav, kun omtrent en meter høj fra voldgravens bund. Langs plankerne stod tre kraftige pæle, der må have båret et vandret stykke tømmer, som har afsluttet spærringen i toppen. Plankerne har stået op mod østsiden af det vandrette tømmer og har således skullet modtage tryk fra østsiden – altså fra den del af voldgraven, der senere blev til Peder Barkes Å.

Foto: Nordjyske Museer

I voldgravsfyldet over plankerne blev der fundet en trægenstand, der har fungeret som en holder til et padleblad/skovlblad i et vandmøllehjul. Det tyder altså på, at spærringen har været et stemmeværk til en vandmølle, der altså blev etableret ca. 1365. Vi ved ikke hvor længe møllen eksisterede, men ved middelalderens slutning ca. 1536 var stemmeværket begravet i voldgravens mudder, og på dette tidspunkt må møllen for længst være borte. Langt senere, i 1651, har man dog fortsat regnet stedet for et egnet møllested. Her fik borgmesteren Christen van Ginchel nemlig tilladelse til opførelse af en vandmølle ved voldgraven, der nu var blevet til Peder Barkes Å.

Holder til et padleblad fra et vandmøllehjul. Den er lavet af egetræ og blev fundet i voldgraven lige over plankespærringen. Foto Nordjyske Museer

Årringsdateringer af plankerne har vist, at spærringen er lavet i Valdemar Atterdags tid omkring 1365 e.Kr. og at voldgraven således allerede fandtes på dette tidspunkt.

Hustømmer fra 1200-tallet

Nogle af plankerne i spærringen i voldgraven er særligt interessante, da de er genbrugte planker fra en bygning. Det er kraftige

egeplanker, der formentlig stammer fra et hus i en såkaldt bulkonstruktion med vandrette planker i væggene. De er formentlig fra 1200-tallet eller første halvdel af 1300-tallet og et af byens største fund af regulært bygningstømmer fra middelalderen. Sådanne tømmerkrævende huse med vægge af egeplanker synes at forsvinde fra byen i løbet af senmiddelalderen i 1300-1400-tallet.

Plankerne fra spærringen i voldgraven efter optagning. Otte af plankerne er genbrug af ældre bygningstømmer.

Foto: Nordjyske Museer

Landindvinding

Efter Grevens Fejde i 1534 beordrede Christian den 3. byens forsvarsværker nedbrudt. Herefter bredte byen sig mod nord over voldgraven og de lave strandarealer. Nord for Bispensgade blev det særligt med store købmandsgårde mens det eksisterende Aalborghus Slot fra ca. 1535-55 kom til at dominere området nord for Nytorv. Langs Østerå, der løb ud i Limfjorden mellem Bispensgade og slottet, var bebyggelsen dog allerede begyndt en anelse tidligere.

Undersøgelsen på Nytorv har givet et godt indblik i denne landindvinding af de tidligere strandflader. Det er sket ved et omfattende opfyldningsarbejde, der fra næsten havniveau har hævet terrænet

Det vestligste af de fundne opfyldningsbolværker under Nytorv. Set fra vest.

Foto: Nordjyske Museer

op til de nuværende godt 2 meter over havet. Til opfyldningerne blev der lavet "opfyldningsbolværker" af nedrammede pæle og alskens vandret tømmer, der var anbragt mod pælene. Mellem bolværkerne blev der påført jord og affald i store mængder. Bolværkerne fandtes især i den vestlige ende af Nytorv.

Årringsdateringer viser at opfyldningsarbejdet i denne del er påbegyndt i 1400-tallets anden halvdel og fortsat ind i de tidlige årtier af 1500-tallet. Møntfundene fra opfyldningerne fortæller det samme med mange fund fra 1400-tallet og de første tre årtier af 1500-tallet.

De fundne bolværker strækker sig vinkelret ud fra kysten, i nordlig retning. Længere mod nord og uden for vores nuværende undersøgelse, må der formodes at have været bolværker, der afsluttede grundene langs Limfjordskysten. De skriftlige kilder fra 1500-tallet omtaler, at private borgere selv har opfyldt grunde på stranden i byens vestligere del ved Vesterå. Også ved Nytorv må vi regne med, at der er tale om sådanne private initiativer.

Ulovlige huse

I Nytorvs vestlige del og nærmest oveni opfyldningsbolværkerne blev der fundet rester af huse. Det drejer sig især om rester af ler- og teglgulve, foruden syldsten, der har ligget under træbyggede vægge.

Anderledes end de tidligere omtalte og ældre huse med plankewægge må disse yngre huse nok snarest have været bindingsværk med lerklinede eller teglmurede vægge. I de smalle udgravningsgrøfter er det svært at få et sikkert indtryk af husenes størrelse og antal. Der synes dog at være tale om rester af mindst fire huse, der i øvrigt helt er orienteret som de lidt ældre opfyldningsbolværker. Ved husene blev der fundet blyprosper fra blyindfattede ruder og stumper af middelalderens såkaldte munke-nonne tagsten. Der fandtes også fragmenter af fine, grønglaserede og reliefprydede

Rester af tegl- og pikstengulve fra 1500-tals-huse på Nytorv. Moderne rør fra 1900-tallet gennemskærer resterne.

Foto: Nordjyske Museer

kakkelovnskakler, der var højeste mode i 1500-tallet. Med opfyldslagernes store mængder tilført affald er det dog usikkert, om alle fundene stammer fra selve husene på Nytorv.

De fundne husrester dukker op i opfyldslagene for så igen at forsvinde og blive begravet i mere opfyldningsjord. Da Nytorv endelig anlægges i 1604, var husene altså allerede borte og resterne begravet i opfyldningsjord. Det er altså ikke torvets anlæggelse, der er skyld i husenes forsvinden.

Velbevaret bindingsværkstømmer fundet under den vestlige del af Nytorv. Tømmeret kan have indgået i huse, der kortvarigt har stået fra engang efter ca. 1535 til ca. 1572.

Foto: Nordjyske Museer

Grønglaseret kakkel fra en kachelovn. Motivet forestiller den tohovedede, romerske gud Janus, der er omgivet af et par fabelvæsner. Kaklen er sandsynligvis fremstillet i Aalborg i et pottemagerværksted i Pederstræde.

Foto: Nordjyske Museer

Forklaringen kan være, at der simpelthen er tale om huse, der er opført på ulovlig vis – eller i hvert fald mod kongens ønske. I forbindelse med kongens byggeri af slottet lige nord for Nytorv blev byen beordret at nedrive de huse, der lå øst for Østerå. Og senere i 1572 var den gal igen. Her indberettede lensmanden på slottet til kongen, at en del borgere byggede på og brugte den jord, som lå syd for slotsgraven mellem denne og byen – en jord som retteligt tilhørte kongen. Kongen har altså søgt at holde et frit areal omkring slottet, mens byens borgere forsøgte at bebygge de attraktive grunde ud mod Limfjorden og Østerå.

Undersøgelserne viser som antydnet, at borgernes uønskede bebyggelse sikkert er påbegyndt efter opfyldningen allerede i 1400-tallets anden halvdel – i det mindste hvad angår husene, der lå nærmest Østerå. Desuden må vi regne med, at i hvert fald klagen i 1572 reelt førte til en nedrivning af borgernes huse.

Nytorv anlægges

I 1604 anlagdes Nytorv ved at man "lagde sten på en gade syd for slotsgraven, øst for åen, som det nye torv skal være". Det nye torv skulle ses i forhold til det gamle middelalderlige torv, Gammel-torv, der lå og ligger ved det gamle rådhus nordøst for Budolfi Kirke. Den arkæologiske historie slutter dog allerede med 1500-tallet og således før torvets anlæggelse. Der blev nemlig ikke fundet spor efter Nytorvs anlæggelse og dets gamle stenbelæggninger. De må være bortgravet i forbindelse med moderne belæggninger i nyere tid – før den moderne arkæologi.